

Pópity Dániel

Jurtától a boronaházig

Avar kori falvak a dél-alföldi településkutatás tükrében

47

A keleti sztyepről érkező és a Kárpát-medencében 567/568-ban megtelepedő avarság településtörténetének alapvetően két forrása van: a temetők és a települések. Ezek kutatását egy sajátosan negatív tendencia jellemzi évtizedek óta. Általában igaz ugyanis, hogy a kor emberét temetkezésekből ismerjük elsősorban. A falvak, települések feltárásainak régészeti értékelése messze elmaradt a sírhelyek, temetők leleteinek bemutatásától. E tény kialakulásának hátterében egyszerűen az áll, hogy a gazdagabb sírletek feldolgozásra csábító leleteivel ellentétben a településátadásokon kevésbé látványos leletek kerülnek elő. A temetők feldolgozásának túlsúlya azonban ezzel sajátos, féloldalas helyzetet eredményezett a magyar régészeti kutatásban, annak ellenére, hogy avar kori településrégészeti kutatások az elmúlt években hatalmas mennyiségű adatot hoztak a felszínre, köszönhetően a nagy- és kisberuházások sokaságának. Ez az állítás a vizsgálatunk tárgyát képező dél-alföldi területekre is

igaz. Az előkerült települési objektumokból származó, és rendszerint nagy tömegben előkerülő tárgyak (edénytöredékek, állatcsontok, szenült magvak, különféle használati tárgyak) viszont nélkülözhetetlen forrásértékkel bírnak az avar kori népcsoportok hétköznapi életéről. Ezzel kapcsolatban elég csak arra utalni, hogy a településeken olyan tárgytípusok is használatban voltak, amelyek sírba soha nem kerültek. Általuk lehet rekonstruálni a kora középkori ember hajlékát, településeit, szűkebb természeti környezetét, megtelepedésének módját és mindezen keresztül életmódját is. A települések végső soron a hétköznapi életbe nyújtanak betekintést. Az avar népcsoportok megjelenése és a honfoglaló magyarság feltűnése között eltelt közel 300 év alatt a települések képe belső fejlődésen esett át. E változások mozgatórugója a gazdálkodási mód változása, dinamikája pedig jól tetten érhető a Maros alsó szakaszát érintő regionális kutatás eredményeképpen, amely Szegedtől Nagylakig elemezte az avar kori településeket.

Avar kori félig földbe mélyített épület, veremház rekonstrukciója (3D: Donka Gergely)

E régióban is igaz, hogy az avar nép viszonyát a tájhoz kezdetben a nomád életforma határozta meg. A nagy mobilitással rendelkező, elsősorban állattenyésztő életmódot folytató, pásztorkodó korai avar népcsoportok nem rendelkeztek állandó szállással, noha a Kárpát-medencében egységes politikai alakulatot hoztak létre. Az ideiglenes szállások sátrakból, jurtákból állhattak. Az újonnan meghódított területek azonban a földrajzi adottságok

miatt csak az egyszállású letelepítésre voltak alkalmasak. Úgy véljük, hogy az állandó avar kori települések egy időben jelentek meg a Dunántúlon és az Alföldön, a 7. század első harmadában. A tanyaszerű szállások környezetében a földművelés egyre nagyobb szerepet kapott, és bár a kényelmes jurták sokáig meghatározhatták a település képét, ezek mellett azonban a félig földbe mélyített épületek, az úgynevezett veremházak váltak egyre inkább általánossá. Szeged környékén Szeged-Öthalom lelőhelyen került elő egy

Az avar kor első felének jellegzetes kézzel formált hombártípusa Szeged-Öthalomról (fotó: Pópity Dániel)

Fűzfalevél lenyomata egy korai épület omladékából, Makói Ipari Park lelőhelyről (fotó: Pópity Dániel)

Jellegzetes vonalkötegdíszes késői típusú kézikorongolt fazék Mikócsa-dűlő lelőhelyről

ilyen korai szállás részlete. A radiokarbon-mérések alapján a 6. század végére, a 7. század első felére keltezhető település azért is jelentős, mert a környék

legkorábbi temetőit is csak a 7. század középső harmadára keltezhetjük. Vagyis a terület megszállása korábban mehetett végbe, mint azt korábban gondoltuk. A 7.

épületnyomok Rákóczipalván is előkerültek. A veremházak mérete ugyanakkor az avar kor vége felé fokozatos növekedést mutat. Az átlagosan 8 m² alapterületű veremházak mellett a 20 m²-t is elérő boronaszervezetű épületekre, pincés gazdasági épületekre is van példa, mint azt a Makó melletti lelőhelyek mutatják. Ezek szerkezetére a rönkfák lenyomatát viselő átégett agyagtapasztások utaltak.

Oszlopszerkezetes épület fotója Batidáról

század első és második felére keltezhető településrészletek kerültek elő Hódmezővásárhely-Batidán, Csanádpalota mellett és a Makói Ipari Park területén. Ezeknek a tanyaszerű településeknek általános jellemzője, hogy a házak, gödrök, szabadtéri kemencék és a kutak egymástól távol helyezkedtek el a környék ármentes kiemelkedésein. A fából ácsolt, oszlopszerkezetes, nyeregtetős épületek téglalap alakúak voltak, a hideg elleni védelem miatt padlójukat félig a földbe mélyítették. A felmenő falak veszőből font alapra tapasztott agyagból, sárból készültek. Az átégett faldarabok alapján az épületek szerkezetére, a felhasznált nyersanyagokra is következtethetünk. Erre jó példa egy fűzfa levelének lenyomata egy fal omladékában.

Lapos táltípus Makó-Dáli-ugarról. A közel másfél literes tálból köleskása maradványa került elő

A házak alapterülete általában 6–12 m² volt, a Batidán feltárt 51 m²-es oszlopszerkezetes épület viszont valamilyen speciális funkciót sejtet, amelyhez hasonló

Örlőkővek egy késő avar kori épület pincéjében, Makó-Mikó-csa-dűlő lelőhelyről

A 8. és a 9. századot is megélő települések állatcsontanyagának összetétele nem sokban változott a korai időszakhoz képest. Egyes települések azonban specializálódhattak, mint azt a Magyarcsanak-Börscsök-dűlőben feltárt teleprészlet bizonyítja. Itt például kimagasló volt a lócsontok aránya.

Az avar kor második felében a mezőgazdaság szerepe egyre jelentősebbé vált. Erre nemcsak a szenült gabonamagvak (búza, árpa, köles) utaltak, hanem az ezek megőrlésére szolgáló őrlőkövek is. Egy ilyen kézi malomra egy Makó melletti lelőhelyen bukkantunk. Az egyik épület pincéjében egymáson feküdtek az őrlőkövek.

A településekről származó kerámiatöredékek alapján a korabeli edénykészletek is vizsgálhatóak, amelyek az étkezési kultúrára, a táplálkozási szokásokra is fényt vetnek. A háziipari

keretek közt gyártott edények technológiai színvonala, formája, és különösen díszítésük idővel megváltozott. Az avar kor első felében kizárólag kézzel készítették az edényeket. A nagy méretű, 20–30 literes hombárok, a kisebb-nagyobb vállukban szélesedő fazekak mellett a mély és lapos tálak, ritkábban a lapos fedők és füles korsók voltak használatban. Már a 7. század első felében megjelentek a régióban a sütőharangok is.

Az utóbbiak az avar kor speciális, harang alakú, felül fogófüllel ellátott balkáni-bizánci eredetű sütőedényei. Ezeket szabad tűzön használták, általában kenyérfélék sütésére. A parázssal betakart agyagharang lényegében mobil kemenceként funkcionált.

A 7. század második felétől adatható a bizánci fémedények alakját utánzó, a szabad tűz fölé akasztható cserépbográcsok megjelenése a régióban, amelyek azonban a kései telepeken egyelőre teljesen hiányoznak. Az edények díszítése puritán, az elkent felszínt ritkán vonalkötegekkel,

Római kulcs egy késő avar kori településről
(fotó: Takács Gábor)

Fazekas ujjlenyomatának részlete egy késő avar kori kerámián

Szabadtéri kemence feltárás közben, Szeged-Fertő lelőhelyről

Egy késő avar kori katlankemencés veremház feltárás közben

Sütőharang-rekonstrukció egy késő avar kori településről

51

Egy avar kori veremház és egykori lakóinak maradványai feltárás közben, Makó-Dáli-ugarról

A Maros alsó szakasza melletti települések mindvégig élénk kapcsolatot áptak az erdélyi területekkel. Ezt bizonyítja az Erdélyi-középhegységéből származó nagy mennyiségű törmelékes kőanyag, amelyet részben kemencék építéséhez használtak. Ezekkel együtt számos római eredetű tárgy is érkezett az egykori Dacia provincia területéről.

Jó példa erre egy T alakú kulcs, valamint számos római tégladarab, illetve római falazatból kiemelt habarcsos kődarab. Ezek világosan jelzik azt az élénk interregionális kapcsolatot, amelynek egyik mozgatórugója minden bizonnyal az Erdélyből származó, az állattartáshoz is nélkülözhetetlen, fehér arany, azaz a só lehetett.

fekete festéssel, bütyökdíszekkel, bepecsételéssel, a peremet bevagdósásokkal és ujjbenyomkodásokkal díszítették. A 8. század elejétől megjelenik a kézikorongon készült, jobb minőségű kerámia, amely fokozatosan tért nyert a kézzel formált kerámiával szemben. Az edénykészlet egyszerűsödött, különféle méretű fazekak dominanciája vált jellemzővé, amelyet csupán néhány tálforma egészített ki. A sütőharangok népszerűsége azonban töretlen maradt, a típust már korongon is készítették. A technológiai váltás díszítettebb edényeket eredményezett. A díszítések között uralkodó a fésűs eszközzel besimított hullámos és egyenes vonalköteg, amelyek kombinációi akár az egész edényt beboríthatták.